

Kildebank til Jødiske stemmer fra Holocaust

Vi gjorde også modstand

Tema 15

At lytte til musik – var at gøre modstand

Denne kildebank består af uddrag af forskellige europæiske jødiske kilder til Holocaust. Uddragene er gengivet med tilladelse fra rettighedshavere, og må ikke anvendes i andre sammenhænge uden indgåelse af ny aftale herom. Redaktionen har bestræbt sig på at finde frem til alle rettighedshaverne. Skulle nogen mangle, kontakt venligst redaktionen.

At smugle et brød var at gøre modstand
At undervise i hemmelighed var at gøre modstand
At samle informationer og udbrede illegalt nyhedsbreve var at gøre modstand
At advare og nedbryde illusioner var at gøre modstand
At redde en Torah-rulle – var at gøre modstand
At smugle folk over grænser – var at gøre modstand
At nedskrive begivenheder og skjule optegnelserne var at gøre modstand
At hjælpe mennesker i nød var at gøre modstand
At stå med tomme hænder imod morderne – var at gøre modstand
At gøre oprør i dødslejrene – var at gøre modstand
At rejse sig i ghettoerne – var at gøre modstand
At fastholde sin menneskelighed var at gøre modstand
At skjule sig var at gøre modstand
At flygte fra ghettoen og leve som partisan – var at gøre modstand
At lytte til musik – var at gøre modstand
At sabotere nazisterne – var at gøre modstand

Digt af Haim Guri & Monia Avrahami:

Opstandens ansigter, (oversat af Therkel Stræde) fra [det israelske ghettokæmpermuseum Beit Lohamei Haghetatots hjemmeside](http://det.israelske.ghettokæmpermuseum.beit.lohamei.haghetatots.hjemmeside)

At lytte til musik – var at gøre modstand

Kontekst

Musik var og er en stor del af jødedommen, og sange fylder meget i både Det Gamle Testamente og i forbindelse med bøn i synagogen og derhjemme. Under Holocaust hjalp musik derfor mange jøder med at finde trøst og med at bevare minder og drømme om et bedre liv. En del jøder havde også før krigen gjort karriere som kunstnere og musikere, men var i Tyskland fra 1933 af og frem gradvist blevet udelukket fra det tyske kulturliv.

I ghettoerne i Østeuropa lykkedes det i nogen grad jøder at etablere mindre kor og orkestre, mens religiøs salmesang blev sunget i smug, fordi det var forbudt. I de tyske kz-lejre fandtes der dog også såkaldte fange-lejrорkestre, oprettet efter ordre fra den nazistiske lejradministration. Fangeorkestrene skulle spille marchmusik, der ledsagede fangerne på vej ud og hjem fra de hårde arbejdsdage som slavearbejdere. Ofte blev lejrorkestrene også tvunget til at spille for det tyske lejrpersonele. Musik kunne derfor også bruges af nazisterne mod de jødiske fanger til at gøre deres hverdag og kamp for overlevelse endnu mere forfærdelig og absurd.

Herman Langbein, f. 1912, var østriger, og blev deporteret til kz-lejren Auschwitz i 1942, fordi han var kommunist. Han fik arbejde i sygeafdelingen i Auschwitz, hvor han blev vidne til lejlægernes tortur, menneskeforsøg og drab på jødiske fanger. I en af syge-barakkerne kunne det jødiske fangeorkester om dagen få lov at øve, mens barakkens beboere var afsted på slavearbejde.

Herman Langbein overlevede Holocaust og fortalte siden bl.a. om musikken i Auschwitz.

Herman Langbein om musik i Auschwitz

"Mere end en gang har jeg stået i denne prøvesal og har tydeligere end nogensinde før eller efter følt musikkens kraft.

Det fortalte om, at der uden for Auschwitz fandtes en menneskelig verden.

Den gav de lyttendes ansigter individuelle træk, den formåede at opløse den afstumpede grå masse, der omgav en, den hjalp en til at bevare sig selv mod at drukne i udryddelseslejrens hverdag."⁶⁸

Hvad tænker I, at Herman mener med musikkens kraft?	
Hvorfor følte Herman musikkens kraft så stærkt i Auschwitz?	

Tysk-jødiske Thomas Geve (f. 1929). I 1943 han blev sammen med sin mor deporteret fra Berlin til kz-lejren Auschwitz. Thomas løj sig ældre, end han var, og undgik dermed at blive sendt direkte i gaskammeret som uarbejdsdygtigt barn. Moren døde under opholdet.

18. januar 1945 blev Thomas sendt på døds-march sammen med 1.800 andre fanger til lejrene Gross-Rosen og Buchenwald. Thomas Geve overlevede Holocaust, og udgav flere bøger om sine erfaringer i kz-lejrene.

Thomas Geve, der som gammel mand erindrer opholdet i kz-lejrene

"Når mine ører i dag hører lyde, der minder om to hårde, farlige og kolde vintre i koncentrationslejrene, står tårerne i mine øjne.

Ikke de bidende ordrer fra kapoerne og SS-vagterne, men sangene fra mine medfanger, russiske mandekor, sigøjnerkvad og jødiske klagesange."⁸⁹

Hvilke lyde kan stadig give Thomas tårer i øjnene – og hvorfor?	
Hvilken betydning tror I, de lyde havde for Thomas og de andre fanger, da de opholdt sig i kz-lejrene?	

Kazimierz Albin, f. 1922, var polsk luftfartstekniker. Han blev sendt til kz-lejren Auschwitz i 1940, fordi han var en del af den polske hær. Her arbejdede han først i lejrens tøjfabrik, senere i SS-personalets køkken.

Under sit ophold i Auschwitz var Kazimierz også vidne til, hvordan det jødiske fangeorkester på søndage skulle spille musik for lejrkommandanten Rudolf Höss og for andre højtstående SS-lejrpersonale.

Kazimierz Albin om søndagskoncerter af fangeorkestret i Auschwitz

"De fanger, der samlede sig i nærheden af blok 1, havde mulighed for at høre disse koncerter adskilt af et hegn med højspænding.

Hver oplevede den kunstneriske begivenhed på sin måde.

I tavshed lyttede fangerne til melodierne, og hos nogen så jeg tårer i øjnene.

Sandsynligvis har intet andet orkester i verden optrådt i sådant scenari og for så forskellig en kreds af tilhørere.

På den ene side professionelle mordere, blandt dem sikkert også musikere med udsøgt kunstnerisk smag, og på den anden side af hegnet deres fremtidige ofre, fangerne, der var bestemt til at blive brændt i krematoriet.

Krematoriet, hvis tag orkestret spillede fra."⁹⁰

Hvem var med i fangeorkestret?	
Hvem spillede fangeorkestret for, og hvorfra spillede de?	
Hvordan tror I, fangeorkestret har oplevet det at spille musik der?	
Hvad mener Kazimierz med, at intet andet orkester har optrådt i et sådant scenari og for så forskellige en kreds af tilhørere?	

Lucie Adelsberger, f. 1895, var en tysk-jødisk læge, der i maj 1943 blev deporteret til kz-lejren Auschwitz. Her arbejdede hun som læge i lejrens kvindeafdeling, hvor hun bl.a. foretog aborter på jødiske kvinder for at redde deres liv. Gravide blev ellers sendt direkte i gaskamrene.

Lucie var under sit ophold også vidne til kvindeorkestret i lejren, og har sidenhen fortalt om orkestret.

Lucie Adelsberger om kvindeorkestret i Auschwitz

"Musikken var ligesom en lille skødehund for lejrlædelsen, og de medvirkende blev tydeligvis protegeret (fik særbehandling). [...].

Musikerne havde meget at lave.

De spillede op til appellen, og kvinderne, der kom udmattet hjem fra arbejdet, skulle marchere i takt til musikken.

Der blev bestilt musik til alle officielle lejligheder, til lejrlederens taler, til transporten, og når nogen blev hængt."⁹¹

Hvem havde bestemt, at der skulle være et lejrorkester?	
Hvad var fangeorkestret tvunget til at spille musik til? Hvordan mon musikanterne har følt ved at spille musik til det?	
Hvordan tror I, at de andre jødiske fanger opfattede fangeorkestret?	

Otto Dov Kulka (f. 1933, d. 2021) var en tjekkisk jøde, der i september 1942 blev deporteret til Theresienstadt. I september 1943 blev Otto og hans mor sendt videre til kz-lejren Auschwitz. Her boede de i familielejren, hvor jødiske familier af propagandamæssige grunde fik lov at leve i ca. 6 måneder, før de blev gasset. På den måde kunne personalet i kz-lejren nemlig narre omverdenen til at tro, at der ikke skete jøder noget i lejren. Da beboerne i familiebarakken blev gasset, blev Otto "skånet", fordi han tilfældigvis var i lejrens sygeafdeling.

I Auschwitz blev Otto del af det jødiske børnekor, der fik lov at øve i barakker tæt på krematorierne. Her fik korlederen Imre børnene til at synge Freidrich Schillers sang 'Til glæden':^h

Otto Dov Kulkas senere refleksioner over børnekoret i Auschwitz

"Det spørgsmål, jeg stillede mig selv, og som jeg stiller mig selv den dag i dag, er naturligvis, hvad der drev denne Imre?

– ikke til at organisere børnekoret, [...], man måtte gøre et eller andet for at bevare forstanden, for at holde sig beskæftiget – men hvad troede han på?

Hvad var hans hensigt med at vælge at fremføre netop denne tekst ('Til glæden'), der betragtes som et universelt manifest for alle, der tror på den menneskelige værdighed, på humanistiske værdier, på fremtiden?

– lige overfor de krematorier, på det sted, hvor fremtiden måske var det eneste, som helt bestemt ikke eksisterede?"⁹²

<p>Hvor øvede børnekoret henne, og hvilken sang skulle de synge?</p>	
<p>Hvad er det, som Otto undrer sig over mange år senere? Hvad tænker I om det?</p>	

* I kan også læse kilden om gasningen af familiebarakken, hvor jøderne synger som protest. Kilden kan findes i kapitlet 'At stå med tomme hænder imod morderne'.

** I kan også se klippet på youtube med et fangeskib med befriede jøder, der synger Hatikva: [Ship Full of Holocaust Survivors Sing Hatikva in 1945 - YouTube](#)

^h I 1785 skrev den tyske digter og dramatiker Friedrich Schiller digtet 'An die Freude', der betyder 'Til Glæden'. Schiller skrev digtet lige før den franske revolution, hvor Europa summede af ideer om demokrati og menneskerettigheder. I 1823 satte komponisten Ludwig van Beethoven musik til digtet i sin 9. symfoni. Sangen er derfor en hyldest til liv og frihed.